DE GRUYTER OPEN

MUZEUM 55 / 1 / 2017 / s. 42–47

DOI: 10.1515/mmvp-2017-0024

Skanzeny v zemi Shinkansenů: Pozdrav z muzeí v přírodě v Japonsku

Radek Bryol

In the Shinkansen Country: Life from Open-air Museums in Japan

Abstract: ***Historical wooden buildings can be seen not only in Japanese open-air museums and in the Japanese countryside, but also in the largest metropolises. On the individual Japanese islands we can find almost ten open-air museums, all of a different character. They include local, regional and national museums – thereby presenting several areas at the same time. Most of them are rural buildings that are primarily related to agricultural subsistence, while some of them also exhibit urban life. In addition to exhibitions of real life and thematic exhibitions, the museums also prepare such programmes as traditional festivities and handicraft courses. Numerous information boards in the museums that are visited, however, are already obsolete in terms of their technical workmanship and their graphics while at the same time they display a lot of information, which also makes the exhibitions chaotic. An interesting concept for using historic buildings is The Art House Project, where endangered buildings were offered to leading Japanese artists and architects for their up-to-date adjustment. A brief encounter with Japanese architecture at the same time confirms that the practical implementation of basic needs to ensure living is similar across the world.***

Keywords: ***Japan, open-air museums, Monument Care, vernacular architecture, folk culture***

Navštívíme-li Japonsko, můžeme se těšit na nevšední setkání s dřevěnou architekturou. Stavby ze dřeva uvidíme nejen v muzeích v přírodě a na japonském venkově, ale také v největších metropolích. Velkoměsta Tokio, Osaka a další se stala během 2. světové války terčem bombardování USA, proto historické objekty najdeme v menší míře. Opačným příkladem je ale Kjóto. Sejdeme-li jen pár kroků z moderních ulic výškových obchodních domů a kanceláří do paralelních bočních uliček, vstupujeme do čtvrtí nízkých dvoupodlažních dřevěných staveb, adaptovaných bez zásadních vnějších modernizací pro současný život. Kjóto se pyšní četnými budhistickými a šintoistickými chrámy, z nichž nejstarší pochází ze 17. století. Překvapí monumentální dřevěné sloupové konstrukce hlavních bran chrámových okrsků. Restaurátorské zásahy na nejvýznamnějších stavbách probíhají několik let pod dočasným halovým nadkrytím. Dřevěné konstrukce, které byly z vnějšku pro lepší odolnost omítány, v sobě ukrývá také několik japonských hradů budovaných od 16. století.

Konstrukční systém dřevěných chrámů a hradů se v jednodušší podobě odráží také v tektonice běžných staveb. Podle nejstarších dochovaných dokladů vycházejí principy zdejší architektury z kůlové konstrukce, která byla zdokonalována zakládáním na kameny za vzniku sloupového rámu s vodorovnými trámky napojenými různými druhy čepů zajištěných klíny. Členění domů se rozvíjelo od jednoprostorových a dvouprostorových půdorysů až po složité koncepce s dělenými funkcemi. Pro obytné a reprezentativní místnosti venkovských domů s původně hliněnými podlahami se asi od poloviny 18. století tvořila zvýšená dřevěná podlaha, přičemž pracovní prostory a hospodářské zázemí

Mgr. Radek Bryol
Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm
bryol@vmp.cz

© 2017 Radek Bryol, published by De Gruyter Open. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 License.

zůstávaly pod jednou střechou na hliněné podlaze. Přesto se v některých krajích udržovala hliněná zem, protože sezení na rákosových matracích přímo na dusanici bylo údajně komfortnější než na dřevěných podlahách. Až dosud je použití obdobných slaměných rohoží *tatami* velmi rozšířené. Známé jsou různé směsi pro podlahy například v japonských Alpách používaná směs horské červené hlíny, vápna, soli a vody. Pro nosné konstrukce staveb jsou využity různé dřeviny – japonský cypřiš, jilm *zelkova*, borovice, kaštan nebo jalovec. Také výplně stěn se různí podle materiálových možností a klimatických podmínek jednotlivých regionů. Jsou hliněné nesené výpletem, rákosové nebo dřevěné.

V interiérech historických staveb zaujmou zvláště otevřená ohniště. Typ *irori* na vaření a topení se užívá v severovýchodní části země a *kamado* převážně pro vaření na teplejším jihozápadě. Taková ohniště se na venkově užívala ještě v polovině 20. století. V muzeích a památkových stavbách in situ jsou topeniště funkční, oheň umocňuje atmosféru, kouř patinuje a konzervuje otevřené krovy. Provoz však vyžaduje zvýšenou bezpečnost. U ohnišť jsou přítomní demonstrátoři v kostýmech nebo civilní zřízenci muzeí. Například v muzeu v přírodě kraje Hida nebo v blízké památkové vesnici Shirakawa-go probíhá speciální protipožární cvičení, kdy jsou přímo za spuštění proudů vody testovány samohasící systémy.

V horských regionech, kterých je v Japonsku většina, byla snaha upravit pro novostavby alespoň dlouhé úzké terasy. Místnosti se tak v protáhlém půdorysu řadily vedle sebe po vrstevnici. Stěna orientovaná do svahu mohla zůstat zabedněná bez oken jako ochrana proti padajícímu kamení. Průčelí s obytnými místnostmi směřovalo ideálně k jihu do údolí a do svahu se orientovalo zázemí, umývárny a toalety. Naopak v rovinných sídlech bylo charakteristické vysazovat jako větrolamy zeleň, živé ploty, bambusy nebo budovat hliněné stěny. Tato opatření spolu s příkopem sloužila zároveň k vymezení hranic jednotlivých domů a vesnic.

Podobně jako v našem prostředí, podíleli se také v Japonsku na stavbě příbuzní stavebníka nebo vesničané pod vedením tesaře. Důležitým obřadem a společenskou událostí bylo zakládání stavby s dusáním povrchu, kdy se lidé modlili k duchu země. Také po zhotovení dřevěného rámu a zvláště krovu probíhaly další rituály k zajištění prosperity, následovalo i společné pohoštění. Jako ochrana proti ohni se i na některých venkovských domech užívá ornament *gegyo* doložený v prostředí vyšších sociálních vrstev už v 7. století.[1]

Domy jsou kryté dřevěnými destičkami štípanými nebo řezanými z cypřiše, japonské túje či kryptomerie. Používala se také stromová kůra. Na střeše jsou četné dřevěné vrstvy zatíženy bidly a kameny proti větru. Rozšířené jsou také rákosové nebo slaměné došky z obilné či rýžové slámy. Některé doškové střechy mají hliněný hřeben porostlý trávou a květinami proti splavování hlíny. Spalné střechy byly častou příčinou požárů. Z nařízení vlády bylo nutné zavádět nové krytiny jako keramické tašky a později plech.

Japonská muzea v přírodě

Tradiční dřevěné stavitelství se kromě zmíněných válečných důsledků udrželo v původním prostředí relativně dlouho, protože k zásadnějším ekonomickým a společenským proměnám a rozvoji po nestabilním období docházelo až ve 2. polovině 20. století. Právě během 60. let je v Japonsku patrný počátek péče o památky i vznik muzeí historických staveb. Na jednotlivých japonských ostrovech najdeme takřka desítku muzeí v přírodě různého zaměření (obr. 1). Jedná se jak o muzea lokální, regionální, tak národní prezentující několik oblastí najednou. Většina z nich představuje venkovské stavby a související převážně zemědělskou obživu jako *Michinoku Folklore Village* na severním Honšú, *Boso no Mura* dokumentující kraj východně od Tokia, *Shirakawa-go* a *Hida no Sato* v japonských Alpách, *Shikoku Mura* zaměřená na stejnojmenný ostrov. Další muzea mají expozice městského života. Uveďme *Kaitaku no Mura*

1 *FRÉDÉRIC, Louis. Japan Encyclopedia. Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 234. ISBN 978-0674017535.*

Obr. 1: V japonských muzeích v přírodě je patrná snaha o tvorbu tradičního prostředí – kruhové rýžové pole a polní terasy v Hida folk village. Foto: Radek Bryol.

v Sapporu na nejsevernějším ostrově Hokkaido, v hlavním městě je *The Edo-Tokyo Open Air Architectural Museum*, dále *Meiji Mura* u velkoměsta Nagoya nebo *Glover Garden* u Nagasaki. Mnohé ze staveb v muzeích jsou chráněny jako významné kulturní památky Japonska, některé také UNESCO. Stavby mohly být díky své konstrukci transferovány, ale najdeme také památkové rezervace se stavbami in situ (obr. 2).

Za nedlouhý pobyt se podařilo navštívit alespoň tři z muzeí v přírodě, zaměřených na venkovský život a zemědělství. ***Hida no Sato – Hida folk village*** je regionální muzeum v přírodě v japonských Alpách (střed Honšú), které představuje stavitelství horského kraje Hida od počátku 18. století. Stavby jsou rozloženy na svahu nad jezerem a jejich přirozenou součást tvoří vodoteče, políčka a zahrady. Ze zemědělské problematiky zaujme rekonstrukce neobvyklého kruhového rýžového pole zvaného *kurumada*, jehož obdělávání je součástí programů. Originální pole, které leží v nedaleké lokalitě, je na seznamu nehmotného kulturního dědictví Japonska. Pro návštěvníky jsou ve specializované části muzea připraveny různé řemeslné kurzy.

Vrcholným představitelem japonské architektury je typ domu *gassho-zukuri*, charakteristický právě pro oblast Hida, v muzeu zastoupený příkladem z poloviny 18. století. Řemeslně precizně provedené přízemí

Obr. 2: Stavby v japonských muzeích v přírodě se vyznačují precizně řešenými stavebními detaily – Muzeum Nihon Minka-en u Tokya. Foto: Radek Bryol.

stavěli tesaři a horní podlaží venkované, což je patrné na vzhledu i přežívání starobylých technik. Prvky krovů u takových domů jsou z hrubých kmenů s využitím přirozených tvarů samorostů vzájemně vázané provazy, povřísly nebo houžvemi z větví. Na pokrývání doškové střechy pracovali obyvatelé celé vesnice po několik dní.

Další domy mají střechy šindelové. Pro jejich krytí je v muzeu sklad šindelů, ty se na stavbách preventivně opravují každé 3–4 roky z důvodu poškození deštěm a sněhem. V přirozeném prostředí se střešní destičky nakonzervované kouřem kladly po užití v interiéru na vnější povrch střechy, čímž se prodlužovala jejich trvanlivost z 20 let až dvojnásobně. Životnost zlepšovalo také promyšlené kladení destiček, kdy se nechávaly škvíry pro ventilaci.

Přímo nad jezerem se nacházejí technické stavby. Na loupání zrna slouží stupa *battari Goya*, spočívající v dlouhé páce, která má na vnějším konci vydlabanou nádržku, do níž se jímá malý proud vody, co páku převáží. Při provozu se tak ze stavby ozývá občasný, ale pravidelný bouchavý zvuk, jenž byl kdysi charakteristický pro místní krajinu. Přiléhají vodní mlýnky *warabiko Goya* na zpracování škrobu z oddenků kapradin, ale také na běžné mletí rýže, obilí či pohanky. Pod spodním okrajem lesního masivu jsou umístěny stavby charakteristické pro nejvyšší polohy, jako chýše lesních dělníků a šindelářů nebo kůlna pro výrobu dřevěného uhlí z japonského dubu.[2]

Dalším z muzeí je ***Nihon Minka-en – Japan Open Air Folk House Museum***, které leží v členitém terénu rozsáhlého parku u města Kawasaki v tokijské aglomeraci. Umístění staveb se snaží navodit původní prostředí alespoň v základních rysech. Členění je geografické se zastoupením charakteristických oblastí ostrova Honšú v období Edo, v 17.–19. století. V úvodní části muzea nás zaujme přehledná stálá expozice jednotlivých stavebních tradic v Japonsku s fotografiemi, mapami, konstrukčními schématy a videi.

Obr. 3: Dům z oblasti Nagano s kůlovou konstrukcí a stěnami obloženými rákosem – muzeum v přírodě v Osace. Foto: Radek Bryol.

Na počátku prohlídky projdeme náznakem poštovního městečka na dálkové komunikaci. Následují stavby z kraje Shin-etsu (sever japonských Alp), dále středoalpská oblast Kanagawa s typickým *gassho-zukuri*, pobřežní kraj Kanto jihovýchodně od Tokia a oblast Tohoku (severovýchodní Honšů). U rozsáhlých staveb překvapí precizní řemeslné zpracování. Z drobnějších objektů zaujme například lehká rámová budka pro převozníka od řeky Tama přenosná v případě hrozících povodní. V muzeu je také mlýn z oblasti Nagana z poloviny 19. století, kde v jedné z obcí bylo horskou říčkou poháněno okolo 30 takových provozů. Malé vodní mlýnky dříve používané na mletí rýže a obilí potkáváme jako místní památky rovněž v krajině (obr. 3).[3]

V rozsáhlé oblíbené parkové čtvrti na okraji Osaky najdeme ***Open-Air Museum of Old Japanese Farm Houses***. Uchovává 12 příkladů domů z celého Japonska z období Edo (kromě ostrova Hokkaido). Návštěvníci procházejí po upravených chodníčcích, ale cestou míjí zeleninové a květinové záhonky i políčka. Zaujme dům z izolovaných alpských vesnic v prefektuře Nagano z poloviny 18. století s kůlovou konstrukcí bez využití základových kamenů, hliněnou podlahou, střechou i stěnami pokrytými rákosem, který konzervuje středověké způsoby. Na čtyřech mohutných sloupech stojí sýpka – *takakura* z nejjižnějších ostrůvků Japonska.[4]

V objektech navštívených muzeí jsou instalovány expozice života v domě nebo doprovodné tematické výstavy. Muzea

2 *Hida no Sato, the Hida folk village [online]. [cit. 2. 11. 2016]. Dostupné z: http://www.hidanosato-tpo.jp/english12.htm.*
3 *Nihon Minka-en. Japan Open Air Folk House Museum [online]. [cit. 1. 11. 2016]. Dostupné z: http://english.nihonminkaen.jp/.*
4 *Open-Air Museum of Old Japanese Farmhouses, Osaka [online]. [cit. 28. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.occh.or.jp/minka/.*

Obr. 4: Obchodní cesta Nakasendo v horské vesnici Tsumago. Foto: Radek Bryol.

pořádají další pořady jako tradiční festivity – chlapecká a dívčí slavnost, japonské divadlo, vyprávění pohádek, čajový obřad, z kurzů rukodělných činností např. zpracování slámy, hedvábí, tkaní, práce s bambusem. Na tradiční řemesla je v Japonsku kladen velký důraz, jsou udržována v nejrůznějších specializovaných centrech a prezentována v mnoha muzeích.[5]

Další památky

Snad nejmalebnější vesnice v Japonsku, horské obce **Tsumago a Magome,** leží na jihovýchodě japonských Alp. Jejich osu tvoří část staré obchodní komunikace *Nakasendo* (obr. 4), která v období Edo spojovala Kjóto a Tokio. Jakmile začala obchodní cesta ztrácet význam, obce se vylidňovaly. Až díky obrodnému hnutí na konci 60. let 20. století se začaly obnovovat místní stavby a obce se staly památkovými rezervacemi. Máme možnost vidět dochovaný silniční urbanismus s otevřenými přízemími s dílnami a řemeslnými obchůdky. Vsi jsou s krajinou propojeny důmyslným systémem vodotečí, kanálků, stružek, nádržek a přepadů, které místním slouží jak k zavlažování políček, tak k užití v domácnosti a kolemjdoucím k osvěžení. Než dojdeme z vesnic k lesům, procházíme kolem starých terasovitých rýžových polí udržovaných již moderně. Na samotě přímo u Nakasendo stojí historický dům, kde majitel za dobrovolný poplatek nabídne čaj vařený v konvici nad otevřeným ohněm. Samotná Nakasendo je silnice štětovaná velkými kameny překonávající náročný horský terén. Obce i starobylá silnice jsou turistickým cílem místních i zahraničních turistů. Vyhneme-li se nejexponovanějším turistickým lokalitám či dnům, máme nádherné prostředí jen pro sebe.

Unikátním konceptem využití historických objektů je ***The Art House Project*** na ostrově Naoshima mezi Honšú a Šikoku (obr. 5). Desítka ohrožených staveb v malé obci byla nabídnuta předním japonským umělcům a architektům ke zpracování interiéru i nádvoří či okolí stavby. S respektem k původnímu stavitelství tak vznikla originální umělecká díla.[6]

S tradiční kulturou bydlení se mají možnost setkat také turisté bez primárního zájmu o historické stavitelství. ***Ryokan*** jsou starobylé japonské hotely, kde se snoubí historické stavitelství s pohodlím pro návštěvníka a tradičním japonským bydlením. Interiéry jsou členěny posuvnými stěnami se subtilní papírovou výplní. Samozřejmostí jsou *tatami* a návštěvník spí na matracích – *futonech*. Jejich součástí může být japonská zahrada či horký bazén – *onsen*, napájený vodou ze sopečného podloží. Takové domy s náročně řezbovanými průčelími uvidíme například v městečku Ito jižně od sopky Fuji.

Závěrem

V tomto textu se nesnažím o vyčerpávající zpracování problematiky muzeí v přírodě a stavební kultury v Japonsku, pouze na základě dostupných pramenů uvádím dojmy z návštěvy a inspiraci uplatnitelnou také v našem prostředí.

V navštívených expozicích japonských muzeí v přírodě je velká snaha o komplexnost prezentovaných jevů tradiční kultury. Východiskem jsou přirozeně samotné historické objekty a jejich interiérové vybavení se snahou o zasazení do rekonstrukce charakteristického, zpravidla zemědělského prostředí. Doprovodné programy muzeí jsou zaměřené na nejrůznější projevy hmotné i nemateriální kultury. O tradičních stavebních technikách není informováno jen v teoretické rovině, ale stavby

5 *Jedním z největších je např. tokijské The Japan Folk Crafts Museum [online]. [cit. 1. 11. 2016]. Dostupné z: http://www.mingeikan.or.jp/english/.*
6 *Benesse Art Site Naoshima [online]. [cit. 1. 10. 2016] Dostupné z: http://benesse-art-site.jp/en/art/arthouse.html.*

oplývají precizně zpracovanými konstrukčními detaily. Snaha o ochranu a trvanlivost objektů za použití hasicích zařízení nebo přiznaných drenáží a terénních opatření působí dosti rušivě. Stejně tak jsou nepřirozené pohodlné chodníčky pro návštěvníky.

Letmé poznání japonského stavitelství potvrzuje, že praktické stavební řešení základních potřeb k zajištění bydlení se projevuje obdobně snad v celém světě. To můžeme na japonských příkladech sledovat v urbanismu a ochraně usedlostí proti nepřízni podnebí i vlivu okolí, shody jsou patrné na hliněných omazech vyplétaných stěn či podlahách, použití přirozených samorostlých tvarů dřeva pro krovy, dřevěných háků pro kotel nad ohništěm, užití střešních destiček, konstrukční řešení sýpek se snahou uchránit úrodu proti vlhkosti a hlodavcům atd. Překvapily mnohé starobylé principy a dochované archaické konstrukce. Nízká dřevěná výstavba center velkoměst je v Evropě až na výjimky neobvyklá.

Nutno dodat, že ve třech navštívených muzeích v přírodě velmi zklamalo očekávání moderního způsobu muzejní prezentace s využitím pro Japonsko tak charakteristických nových technologií. Informační tabule podivné grafiky a technického zpracování oplývají velkým počtem informací k jednotlivým aspektům života i stavební kultury v anglickém jazyce. Na stojanech před objekty nebo rozmístěné ve velkém počtu po místnostech však působí tyto cedule velmi rušivě ve vztahu k expozici. Právě snaha o podání maximálního objemu informací a zastaralá forma informačního systému způsobuje tyto problémy v estetice a přehlednosti. Jako v Japonsku obecně jsou i v muzeích v přírodě ochotní lidé, snažící se poradit a zodpovědět nejrůznější dotazy.

Cestou rychlovlaky Shinkansen od severu k jihu Japonska máme tak během krátké návštěvy této země alespoň letmou možnost zhlédnout převážně hornatou krajinu s pravidelnými kužely sopek a v muzeích v přírodě poznat stavitelství a život minulých generací Japonců.

Obr. 5: Art houses – využití starých domů na ostrově Naoshima pro tvorbu současných architektů a umělců. Foto: Radek Bryol.

Použité zdroje

Benesse Art Site Naoshima. [online]. [cit. 1. 10. 2016] Dostupné z: http://benesse-art-site.jp/en/art/arthouse.html.

ENDERS, Siegfried a GUTSCHOW, Niels. *Hozon. Architectural and Urban Conservation in Japan.* Edition Axel Menges, 2002. ISBN 978-3930698981.

FRÉDÉRIC, Louis. *Japan Encyclopedia.* Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 234. ISBN 978-0674017535.

Hida no Sato, the Hida folk village [online]. [cit. 2. 11. 2016]. Dostupné z: http://www.hidanosato-tpo.jp/english12.htm.

Nihon Minkaen. Japan Open-Air Folk House Museum. Tokyo: Nihon Minkaen, 2011.

Open-Air Museum of Old Japanese Farmhouses, Osaka [online]. [cit. 28. 10. 2016]. Dostupné z: http://www.occh.or.jp/minka/.

ROWTHORN, Chris. *Japan.* Lonely Planet Publications, 2015. ISBN 978-1743216743.

The Japan Folk Crafts Museum [online]. [cit. 1. 11. 2016]. Dostupné z: http://www.mingeikan.or.jp/english/.